

soj zemlji, kao i u obrazovanju uopće. Bez tih rješenja geografija neće biti nastavna disciplina najveće obrazovne i odgojne važnosti, što ona u biti jest.

Literatura

- Brazda, M., Suvremeni problemi nastave geografije, Zbornik radova VI. jugoslavenskog simpozija o unapređenju nastave geografije u Jugoslaviji, Arandelovac-Beograd 1983.
- Brazda, M., Prijedlog nastavnog plana i programa iz didaktike i metodike nastave geografije, ibidem
- Kalin, B., Logika i oblikovanje logičnog mišljenja, Školska knjiga, Zagreb 1982.
- Medved, J., Metodike i metodsko priručnici za pouk geografije, Simpozij o udžbenicima i nastaloj geografskoj literaturi u nastavi svih stupnjeva škola u SFRJ, Jahorina 1975., Sarajevo 1976.

Izvori

- Nastavni planovi i programi (za predmet: geografija) – poslijeratno razdoblje
- Izbor iz geografske udžbeničke literature: Jugoslavija, Italija, Francuska

Zusammenfassung

DIE PROBLEME DES GEOGRAPHIE-UNTERRICHTS MIT DEM RÜCKBLICK AUF DIE INHALTE UND DIE KONZEPTION DER »NEUEN GENERATION DER GEOGRAPHISCHEN LEHRBÜCHER« IN SR KROATIEN UND JUGOSLAWIEN

Mirko Brazda

Das Ziel des zeitgemässen Unterrichts richtet sich vornehmlich nach der Förderung des Denkens und nicht nach dem Memorieren.

Dieser Geist und dieses Ziel soll in allen Unterrichtsdisciplinen, also, auch in der Geographie geäußert werden. Die Geographie vernachlässigte traditionell durch umfangreiche Lehrinhalte in den Lehrprogrammen, mit dem riesigen geographischen Inventar und der Nomenklatur die zeitgemässe Konzeption und das gestellte Ziel des modernen Unterrichts.

Wir sind der Meinung, dass der Hauptgrund dafür das Einbüßen der Lage und der Bedeutung als Lehrfach im Schulwesen unseres Landes ist. In den neuen Lehrplänen und Lehrprogrammen sind teilweise die modernen Tendenzen aber auch ein Traditionalismus ersichtlich.

Die neue Generation der Lehrbücher der Geographie spiegelt die grossen Unterschiede zwischen den einzelnen Republiken und Provinzen wider, was sich vornehmlich auf die Aufteilung des Lehrstoffes aber auch auf die didaktisch-methodische Formung der Lehrinhalte bezieht.

Es werden die einzelnen Grundsätze des Geographieunterrichts vernachlässigt und die autochtonen geographischen Unterrichtsmethoden kommen zu wenig zum Ausdruck. Ohne Bewältigung dieser Probleme ist es schwer zu erwarten, dass unser Lehrbuch das Ansehen der Lehrbücher der Länder des traditionell führenden Schulwesens und dass Geographie als Lehrfach in unserem Schulsystem jene Stelle einnimmt, die ihm ihrer Bildungs- und Erziehungs- bedeutung zusteht.

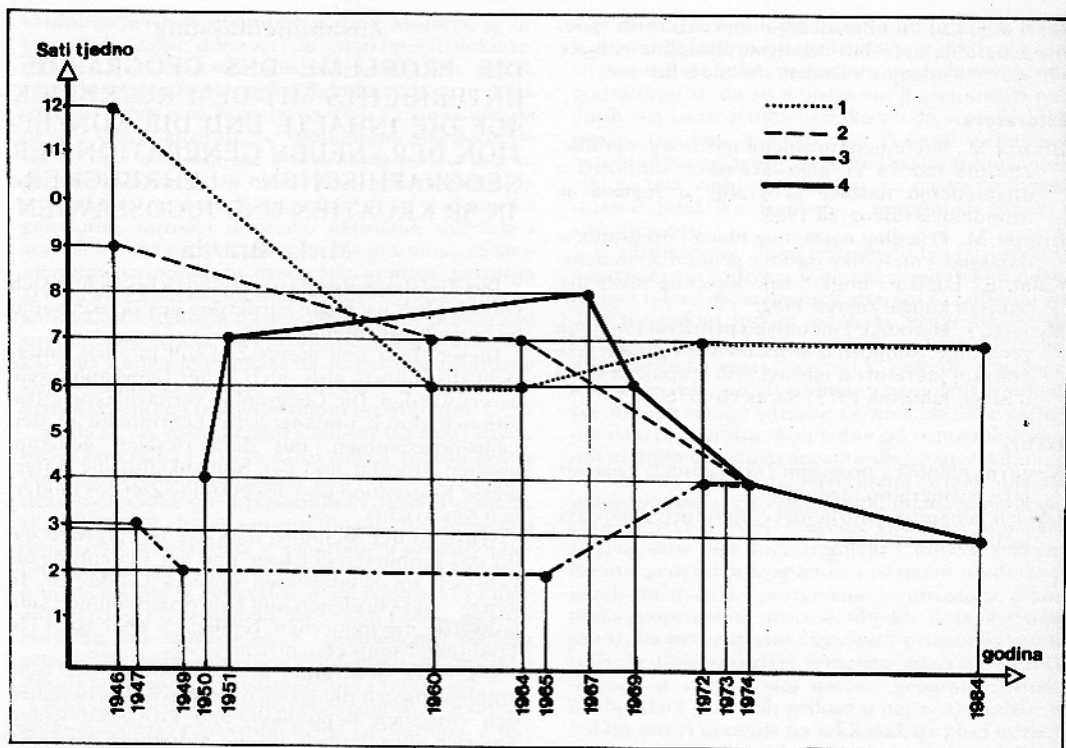
Momčilo MRĐENović, Zagreb

ZEMLJOPIS U NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA

Planovi i programi zemljopisa u poslijeratnom razdoblju

U svih šest socijalističkih republika i dvije autonomne pokrajine u SFR Jugoslaviji donijeti su u posljednje dvije-tri godine novi planovi i programi odgoja i obrazovanja u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju. Novi planovi i programi zemljopisa izazvali su i novi val nezadovoljstva među geografima radi sve nepovoljnijeg položaja geografije u sistemu odgoja i obrazovanja mlade generacije u

našoj zemlji. Njen položaj se pogorsao. Redukcija nastavnog plana zemljopisa samo dalje pogoršava već ranije stvoreno vrlo nepovoljne mogućnosti da nastava zemljopisa pruži učenicima jasnu sliku o prostoru i Svijetu u kojem živi, da im daje pouzdana objašnjenja o našem položaju u Svijetu i ukaže na perspektivu. I ta posljednja promjena učinila je nova skraćivanja u nastavnom planu i programu nastavljaajući četrdesetogodišnji trend, što se može vidjeti iz zastupljenosti zemljopisa u nastavnom planu SR Hrvatske (slika 1).

Pregled tjednog broja sati nastave zemljopisa u osnovnoj školi, gimnaziji, trogodišnjem usmjerenom obrazovanju, četverogodišnjim srednjim stručnim školama i početnoj fazi srednjoškolskog usmjerenog obrazovanja u SR Hrvatskoj u posljednjih četrdeset godina

- 1 = osnovne škole
- 2 = gimnazije
- 3 = trogodišnje usmjereno obrazovanje (ŠUP u 1947, 1949. i 1965, hotelske škole 1972, srednje tekstilne škole 1973.)
- 4 = četverogodišnje usmjereno obrazovanje (elektrotehnička 1950, ekonomska 1951, 1967, upravna 1969, srednje usmjereno obrazovanje 1974. i 1984.)

Nastava zemljopisa kao predmet općebrazovnog značenja gubio je broj sati nastave u cijelom poslijeratnom razdoblju u osnovnoj školi i većem dijelu srednjih škola. U školama za radnička zanimanja u dijelu srednjih škola stanje se s nastavom zemljopisa u izvjesnim periodima nešto poboljšavalo ili je ostajalo na istoj razini. Najveće skraćivanje broja sati nastave zemljopisa nastupilo je sa školskom reformom iz 1974. godine, da bi se tako nastavilo i s posljednjom promjenom u 1984. godini.

Udio nastave zemljopisa u zastupljenosti drugih predmeta općeg obrazovanja imao je u proteklom periodu također svoje promjene sa stalnom tendencijom pada (slika 2). Promatrajući nastavu zemljopisa kroz cijeli tok osnovnog i srednjeg školovanja uočava se da udio nastave zemljopisa u ukupnom općem obrazovanju je u poslijeratnom periodu bio također u stalnom opadanju. Dok je u osnovnim

školama s gimnazijama i osnovnim školama sa srednjim stručnim školama bio prisutan trend stalnog pada geografskog obrazovanja u ukupnom općem obrazovanju, samo je u trogodišnjim školama s usmjerenim obrazovanjem bila prisutna oscilacija pada i manjeg porasta nastave zemljopisa. Posljednje dvije promjene u nastavnom planu iz 1974. i 1984. godine imaju daljnji trend pada udjela nastave zemljopisa u zastupljenosti drugih predmeta u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju.

Promjene u nastavnom planu unosile su odgovarajuće promjene i u sadržaje učenja, u nastavne programe. Međutim, opća je karakteristika da je poslijeratne nastavne programe obilježavala opsežnost i detaljnost u programiranju geografskih sadržaja, ali i dosta velike razlike po republikama i pokrajinama.

Nastavni planovi i programi iz zemljopisa u SFR Jugoslaviji prije donošenja Zajedničke programske jezgre

Analiza nastavnih planova i programa iz zemljopisa izrađena je prema izvorima (nastavnim planovima i programima socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina), a negdje samo na izdvojenim separatima ili izrađenim prijedlozima različite starosti. Neki su ušli u primjenu 1972. godine, a neki su bili donijeti 1979. godine.

Iz pregleda nastavnih planova iz zemljopisa u socijalističkim republikama i socijalističnim autonomnim pokrajinama u SFR Jugoslaviji vidi se da je broj sati za nastavu zemljopisa po razredima u osnovnoj školi bio dosta ujednačen, osim nastavnog plana i programa u SR Sloveniji i SAP Vojvodini. U zajedničkim osnovama srednjeg usmjerenog obrazovanja razlike su veće.

U osnovnom izboru nastavnih sadržaja zemljopisa bila je prisutna težnja u svim socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama da se od petog do osmog razreda osnovne škole obrade opći geografski pojmovi, upozna cijeli svijet i domovina. U takvoj programskoj osnovi nastavni programi su po izboru osnovnih nastavnih cjelina i njihovom rasporedu po razredima gotovo identični s nastavnim programima iz zemljopisa koji su bili u primjeni u našim školama od oslobođenja do danas s učenicima te dobi. U petom razredu programirane su osnove iz općeg zemljopisa, u šestom razredu Evropa, najčešće sa SSSR-om, a u SR Makedoniji Evroazija, u sedmom razredu izvanevropski kontinenti, a u osmom razredu SFR Jugoslavija.

Velike su bile razlike u programima zajedničkih osnova srednjeg usmjerenog obrazovanja. Gotovo da se nisu mogla u cijelom prostoru SFR Jugoslavije naći dva programa približno slična. U težnji da se izbjegne viši koncentrični krug u izboru nastavnog gradiva iz zemljopisa, nije se u zajedničkoj program-

skoj osnovi našlo odgovarajuće rješenje za bolji izbor nastavnih sadržaja i kvalitetnije geografsko obrazovanje i odgoj.

Osnove iz općeg zemljopisa programirane su u petom razredu osnovne škole u svim socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama osim Socijalističke Republike Slovenije. U toj je Republici taj nastavni sadržaj programiran za prvu polovicu godine u šestom razredu, a u SR Bosni i Hercegovini dio sadržaja prenosi se iz petog za početak šestog razreda. To je osnovni geografski sadržaj koji su učenici trebali usvojiti da bi mogli pratiti nastavu u starijim razredima i ulaziti u sadržaje regionalne geografije. Identičnost u izboru nastavnih sadržaja u svim republikama i pokrajinama bila je velika. Međutim, neki značajni socijalno-geografski sadržaji, kao što su stanovništvo i naselja na Zemlji, bili su izostavljeni u nastavnom programu u SR Sloveniji. U svim drugim programima ta je nastavna tema bila zastupljena, ali s različitim ekstenzitetom i intenzitetom. Takva neujednačenost očitovala se i u drugim nastavnim temama, na primjer Mjesec i mjesečeve mijene bile su programirane u nekim nastavnim programima. U jednom programu tema je bila programirana pod naslovom »Najnoviji podaci o fizičkim svojstvima Mjeseca«. U drugim nastavnim programima ta je tema bila potpuno izostavljena.

Dok su u petom razredu razlike između nastavnih programa iz zemljopisa više bile izražene u ekstenzitetu i intenzitetu nastavnog gradiva a manje u izboru nastavnih sadržaja, u starijim razredima osnovne škole razlike su znatne i u izboru nastavnih sadržaja.

U šestom razredu osnovne škole programirana je bila Evropa i SSSR u najvećem broju programa s tim da se u uvodnom dijelu programa obrađivao veći dio s prirodno-geografskim i socijalno-geografskim osobinama Evrope, a potom se obrađivalo regionalnogeoografske cjeline s posebnom obradom izdvojenih država kao geografskih egzemplara u regi-

Tabela 1. Pregled nastavnih planova

Naziv socijalističke republike ili socijalističke autonomne pokrajine	Razredi u školama po razini obrazovanja i broju sati nastave u tjednu						Godina izdanja nast. plana i programa za škole	
	Osnovne				Srednje		Osnovne	Srednje
	V	VI	VII	VIII	I	II		
SR Bosna i Hercegovina	1	2	2	2	2	—	1979.	1973.
SR Crna Gora	1	2	2	2	2	1	1973.	1976.
SR Hrvatska	1	2	2	2	2	2	1972.	1974.
SR Makedonija	1	2	2	2	1	2	1978.	1973.
SR Slovenija	2*	2	2	1,5	2	—	1979.	1979.
SR Srbija (uža)	1	2	2	2	2	—	1977.	1977.
SAP Kosovo	1	2	2	2	2	—	1977.	1976.
SAP Vojvodina**	48	38	76	64	64	—	1975.	1975.

* Poznavanje društva

** Broj sati u godini

ji. Tako je gradivo bilo programirano u SR Crnoj Gori, SR Hrvatskoj, SAP Kosovu i SAP Vojvodini. U nastavnom programu zemljopisa u SR Bosni i Hercegovini programiran je sadržaj za opći prikaz Evrope i SSSR-a, a potom obrada regionalnih cjelina. Nema obrade država kao egzemplara u regijama nego se sve države spominju u političkoj podjeli i društvenom uređenju s nabrojanjem većih upravnih i kulturno-povijesnih centara u njima. U SR Makedoniji obrađivalo se prirodne i političko-geografske karakterističke Evroazije, a zatim podjela na regije i obradu svih država u Evropi, a u Aziji negdje samo države a negdje regije i države u njima kao što je Japan, Kina, Jugoistočna Azija, Indokina, Indijski potkontinent i Jugozapadna Azija s političkom podjelom i nagrajanjem država u njima. U SR Sloveniji programiran je samo položaj Evrope i njena regionalna podjela bez obrade pojedinih država. U nastavnom programu SR Srbije iza obrade prirodne osnove i društveno-geografskih obilježja Evrope obrađivalo se dvanaest država i SSSR, bez obrade regije. U SAP Kosovu nastavni program u šestom razredu završavao je s temama iz općenarodne obrane i društvene samozaštite, a u SAP Vojvodini nastavni program završavao je s temom »Evropa kao jedinstvena cjelina« bez obrade SSSR-a.

U sedmom su razredu bile velike razlike u izboru nastavnog gradiva. U najvećem broju programa obrađivala se Azija, Afrika, Amerika, Australija i Oceanija, polarne oblasti i na kraju Svijet u cjelini. Iznimku su činili programi u SR Makedoniji i SR Sloveniji. U obradi svakog kontinenta, polazilo se od njegovih prirodnih i društveno-geografskih obilježja, a potom su se obrađivale regionalno-geografske cjeline. U programima su postojale razlike u izdvajanju regionalno-geografskih cjelina, naročito u Africi i Americi, a posebno su bile velike razlike u izdvajanju država za obradu u regijama kao njihovih egzemplara.

U nastavnom programu u SR Bosni i Hercegovini egzemplarne zemlje su bile izdvojene u Aziji i Americi ali nisu i u Africi. U Istočnoj Aziji kao egzemplar je bio izdvojen Japan, u Jugoistočnoj Aziji Indonezija, a u Jugozapadnoj Aziji Irak i Afganistan. U Americi se izdvojeno obrađivalo SAD, Kanada i Brazil.

U SR Crnoj Gori u Indijsko-pakistanskom potkontinentu obrađivala se Indija, Pakistan i Bangladeš, zatim u Jugoistočnoj aziji obrađivala se Indokina i Indonezija, a uz regionalnu obradu Istočne Azije obrađivala se Kina i Japan. U Africi se izdvojeno obrađivao Egipat, Atlanske zemlje i JAR, a u Americi SAD, Kanada, Meksiko, Brazil i Argentina.

U SR Hrvatskoj se nakon opće obrade kontinenta i regionalnih cjelina u njima izdvojene obradilo države egzemplare: u Aziji, Indija, Kina i Japan, u Africi Egipat, Zair, Etiopija i JAR, a u Americi SAD, Brazil i Meksiko.

U SR Makedoniji programirana je bila u sedmom razredu Afrika, Amerika, Australija i Oceanija i Polarne oblasti s obradom kontinenta u cjelini i izdvojenim državama u Africi Egipat, Etiopija, Zair i JAR, a u Americi Kanada, SAD, Meksiko, Kuba, Brazil i Argengina. Izostavljena je regionalno-geografska obrada kontinenta.

U SR Sloveniji počimalo se u sedmom razredu s obradom SSSR-a, a potom se obrađivala Kina, Japan, Južna Azija, Jugozapadna Azija i Azija kao cjelina. U Africi se obrađivalo tri regionalno-geografske cjeline bez egzemplara, i u Americi sjeverna i Latinska Amerika s egzemplarima Kanadom i SAD. Samo se azijski kontinent obrađivao kao geografska cjelina.

U SR Srbiji obrađivalo se sve kontinente bez izdvajanja regionalno-geografskih cjelina. Egzemplaran izbor zemalja za posebnu obradu sličan je bio izdvojenim državama u programu SR Hrvatske s tim da je u Africi izotavljena Etiopija a u Latinskoj Americi Meksiko.

Nastavni program SAP Kosova za sedmi razred bio je sličan programu u SR Bosni i Hercegovini.

U SAP Vojvodini obrađivala se Azija i Afrika u cjelini, a zatim izdvojene regionalno-geografske cjeliline s obradom njihovih prirodno-geografskih obilježja, a potom egzemplara kao u SR Hrvatskoj, s tim da je u Sjevernoj Africi programiran i Alžir. Amerika se nije obrađivala kao cjelina nego se odmah prelazilo na obradu dviju velikih geografskih cjelina Sjeverna Amerika (Angloamerika) i Srednja i Južna Amerika (Latinska Amerika) sa slično izdvojenim egzemplarima kao što je u SR Makedoniji. Na kraju sedmog razreda obrađivale se teme iz općenarodne obrane i društvene samozaštite.

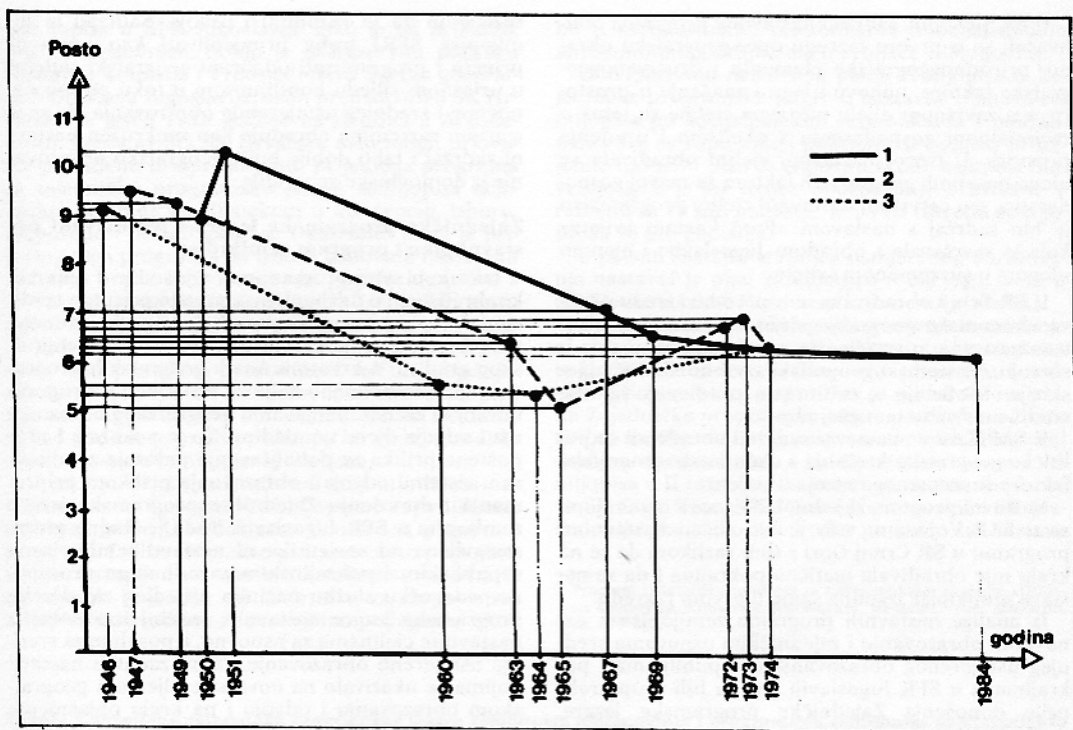
U osmom razredu osnovne škole programirana je bila u svim republikama i pokrajinama domovinska geografija. U svim programima obrađivao se položaj, veličina i granice SFR Jugoslavije, prirodno-geografska i socijalno-geografska obilježja (stanovništvo, naselja, društveno-političko uređenje i gospodarstvo) države kao cjeline. Obradivao se teritorijalno-političke cjeline u SFR Jugoslaviji (socijalističke republike i socijalističke autonomne pokrajine) gotovo u nastavnim programima s tim da je taj sadržaj bio programiran u SR Hrvatskoj i SR Srbiji ispred obrade gospodarstva Jugoslavije kao cjeline, a u ostalim republikama i pokrajinama pri kraju programa. Matične republike odnosno pokrajina obrađivala se nešto opširnije. U SR Makedoniji obrađivao se prostor samo matične republike.

U nastavnim programima SR Crne Gore, SR Srbije i SAP Kosova bili su programirani nastavni sadržaji za obradu zavičajne geografije pod nazivima »Naša općina nekad i sad«, »Samoupravljanje u administrativnoj jedinici« ili »Geografija kraja«. U SR Srbiji i SAP Kosovu programirani su bili sadržaji o čovjekovoj životnoj sredini i njenoj zaštiti.

Pod različitim naslovima programirani su bili sadržaji o položaju SFR Jugoslavije i suvremenom svijetu kao završna tema u nastavnim programima SR Crne Gore, SR Slovenije, SR Srbije, SAP Kosova i SAP Vojvodine.

Posebno izražene razlike u programiranju nastavnih sadržaja zemljopisa bile su u nastavnim programima zajedničkih osnova srednjoškolskog usmjerenog obrazovanja.

U SR Bosni i Hercegovini u prvom dijelu programa u prvom razredu obrađivao se Svijet kao cjelina s osnovnim kriterijima suvremene podjele svijeta, a u drugom dijelu socijalno-geografske karakteristike (stanovništvo, poljoprivreda, energetika, sirovinaska baza, industrija, promet i međunarodna razmjena)

Udjel tjednog broja sati nastave zemljopisa u predmetima općeg obrazovanja u toku osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja po vremenskom trajanju i usmjerenju srednjoškolskog obrazovanja u SR Hrvatskoj u posljednjih četrdeset godina

- 1 = osnovne škole i četverogodišnje škole s usmjerenim obrazovanjem (elektrotehničke srednje škole 1950, ekonomske 1951, 1967, upravne 1969, srednjoškolsko usmjereno obrazovanje 1974. i 1984.)
- 2 = osnovne škole i škole s trogodišnjim usmjerenim obrazovanjem (ŠUP u 1947, 1949. i 1965, hotelijerske škole u 1972, srednje tekstilne škole u 1973.)
- 3 = osnovne škole i gimnazije

svijeta s osvrtom i usporedbom sa stanjem u SFRJ i SR Bosna i Hercegovina.

U SR Crnoj Gori u prvom razredu bili su programirani sadržaji iz topografije, prirodni i društveni činioci materijalne proizvodnje i dio socijalnogeografskih karakteristika svijeta, a u drugom razredu ostali dio socijalnogeografskih faktora i završavalo se s obradom privrednom preobražaja SR Crne Gore poslije oslobođenja i izgledima za dalji razvoj.

U SR Hrvatskoj nastavni je program u prvom i drugom razredu zajedničkih osnova obuhvaćao u prvom dijelu osnovna geografska obilježja neravnomjernog globalnog prostornog rasporeda stanovništva s razradom njegovih strukturalnih obilježja, a zatim osnove prirodnogeografskih uvjeta s obrazloženjem relativnosti pojma prirodnih izvora. U drugom dijelu bile su programirane osnovne regionalne i ekonomskogeografske osobine velikih prostornih

kompleksa svijeta, a u trećem osnovne regionalnogeografske strukture i ekonomskogeografska valorizacija SFR Jugoslavije s komparativnim pregledom odgovarajućih grana svjetske privrede.

U SR Makedoniji u usmjerenjima gdje se zemljopis učio u prvom i u drugom razredu srednjeg usmjerenog obrazovanja obrađivali su se sadržaji najprije iz opće geografije (prirodnogeografske odlike Zemlje, naseljenost i gospodarstvo), a potom obrada općih ekonomskih karakteristika Evroazije i gotovo svih država u Evropi, SSSR i izabranih država u Aziji. Na sličan način bio je izvršen izbor nastavnog gradiva za Afriku, Ameriku, Australiju i Oceaniju i za Polarne oblasti, a na kraju obrađivalo se socijalnogeografske karakteristike SFR Jugoslavije.

U usmjerenjima gdje se zemljopis učio jednu godinu samo su se u osnovnom pregledu programirali sadržaji za Evroaziju, Afriku, Ameriku i SFR Jugoslaviju.

U SR Sloveniji, sadržaji nastavnog programa obuhvaćali su u prvom razredu opće-geografsku obradu, prirodno-geografske elemente i društvenogeografske faktore, njihovu ulogu i značenje u prostoru, a u završnom dijelu nastave cjeline su teme o racionalnom gospodarenju s okolišem i uređenje prostora. U trećoj nastavnoj cjelini obrađivala se uloga posebnih geografskih faktora za razvoj gospodarstva, a u četvrtnoj nastavnoj cjelini programiran je bio sadržaj s naslovom »Pred kartom svijeta« koja je završavala s obradom Jugoslavije i njenom ulogom u suvremenom svijetu.

U SR Srbiji obrađivalo se u prvom razredu osnove ekonomske geografije svijeta s posebnim osvrtom na stanje u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, ekonomskogeografske osobitosti SFR Jugoslavije i SR Srbije, te zaštita i unapređivanje životne sredine u svijetu i u našoj zemlji.

U SAP Kosovo nastavni sadržaji obrađivali su političko-geografska kretanja i ekonomskogeografske faktore suvremenog razvoja u svijetu.

Nastavni program zajedničkih osnova iz zemljopisa u SAP Vojvodini vrlo je bio sličan nastavnom programu u SR Crnoj Gori s tom razlikom da se na kraju nije obrađivala matična pokrajina i da se nastava zemljopisa izvodila samo u prvom razredu.

Iz analize nastavnih programa zemljopisa u osnovnom obrazovanju i zajedničkim osnovama srednjeg usmjerenog obrazovanja u republikama i pokrajinama u SFR Jugoslaviji koji su bili u upotrebi prije donošenja Zajedničke programske jezgre, može se zaključiti da su bile velike razlike u nastavnim programima. Za takve razlike ne bi se mogla naći zadovoljavajuća objašnjenja. One su bez sumnje ostavile nepovoljne posljedice u odgoju i obrazovanju mlade generacije i položaju zemljopisa kao nastavnog predmeta u našoj zemlji.

Opterećeni verbalizmom i dekskripcijom u izvođenju nastave i pre niskim okvirima nastavnih planova, nastavni programi nisu odražavali duh vremena u odgoju omladine i nisu slijedili promjene koje su se događale u nas i u svijetu. Tu tvrdnju može se potkrijepiti podatkom dobivenim u provedenoj valorizaciji programa zemljopisa u SR Hrvatskoj provedenoj od 1974. do 1978. godine, a s manjim razlikama tako je i u drugim programima. U svim je naglašeno prisutan tradicionalizam u izboru i rasporedu gradiva i ekstenzivnost u strukturi programiranja i geografskog obrazovanja. Za obradu prostora i zemalja ekonomski razvijenog svijeta otpada u programu SR Hrvatske, oko 70% nastavnih sadržaja, a za obradu svijeta u razvoju i ekonomski nerazvijenog svijeta oko 30% nastavnih sadržaja iako oni čine dvije trećine čovječanstva. S obzirom na izmjenu značenja i ulogu toga svijeta u svremenim prilikama i na političku orijentaciju naše zemlje i njene težnje za boljom kulturnom suradnjom s nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju, kao i na potrebu za boljim međusobnim poznavanjem, tome bi se prostoru u programu geografskog obrazovanja moralo odrediti povoljnije mjesto. Obrada najrelevantnijih prostora za nas, u kojima je prirodna osnova doživjela najveći proobražaj a socijalno-geografska struktura postala vrlo složena, morala bi se izvoditi u višim razredima kada su učenici intelektualno sposobniji, geografski obrazovaniji i opće

razvijeniji da ih razumiju i usvoje. Sadržaji iz zemljopisa SFRJ treba primjenjivati kao nastavni princip i programirati odabrani geografski sadržaj u uzlaznom slijedu kontinuirano u toku cijelog osnovnog i srednjeg usmjerenog obrazovanja, da se u starijim razredima obrađuje kao zaokružen nastavni sadržaj i tako dobije bolje geografsko obrazovanje iz domovinske geografije.

Zajednička programska jezgra i jedinstveni nastavni plan i program zemljopisa

Iako je u svim programima, a još više u njihovoj konkretizaciji u udžbenicima izrazito prisutan tradicionalizam u izboru i rasporedu gradiva i ekstenzivnost u strukturi programiranja i obradi geografskog gradiva, u kreatora novih geografskih programa nije bilo dovoljno želje za promjene u programiranju i osuvremenjavanju geografskog obrazovanja i odgoja djece i omladine. To je pokazala i propuštena prilika za poboljšavanje položaja zemljopisa u sistemu odgoja za obrazovanja prilikom pripremanja i donošenju Zajedničke programske jezgre zemljopisa u SFR Jugoslaviji. Tada je Radna grupa sastavljena od savjetnika za nastavu zemljopisa u republičkim i pokrajinskim zavodima za prosvjetno-pedagošku službu načinila prijedlog zajedničke programske jezgre nastavnih sadržaj izraženim u nastavnim cjelinama za osnovno, a posebno za srednje usmjerenog obrazovanje, zatim zadatke nastave kojima se ukazivalo na nova stremjenja u geografskom obrazovanju i odgoju i na kraju objašnjenje kojim se upućivalo na strukturu programa i programiranje u socijalističkim republikama i pokrajinama i raspoređivanje nastavnog gradiva.¹

Takav prijedlog omogućavao je daljnju razradu i pri lagodavan je u izradi nastavnih programa zemljopisa u socijalističkim republikama i autonomskim pokrajinama prema projekcijama nastavnih planova i programa u njima.

Međutim, Radna grupa je dobila novi zadatak od Međurepubličko-pokrajinske komisije za reformu obrazovanja da razradi svoj prijedlog s instrukcijama koje su upućivale na izradu jedinstvenog nastavnog programa zemljopisa s unaprijed predviđenim brojem sati i rasporedom predmeta po razredima. Prema rasporedu poslova u Međurepubličko-pokrajinskoj komisiji za reformu obrazovanja bio je zadužen da izradi prvu verziju prijedloga programa zemljopisa za zajedničku programsku jezgru Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske. S obzirom na zatečene velike razlike i slabosti u nastavnim programima i udžbenicima zemljopisa u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama trebalo je ponuditi prijedlog zajedničke programske jezgre, odnosno jedinstvenog nastavnog programa s novom programskom koncepcijom, kojim će se predočiti složena prostorna stvarnost globalnih, regionalnih i domovinskih razmjera i objasniti procesi razvoja u njima s gledišta suvremena značenja. To je mnogo teže, što izaziva i određene rezerve u dijelu geografa, pa se pojavila i druga varijanta prijedloga zajedničke programske jezgre, odnosno jedinstvenog nastavnog programa

¹ MISAO br. 30, Međurepubličko-pokrajinska konferencija zavoda za unapređivanje odgoja i obrazovanja, Zagreb, 1982, str. 41-43.

zemljopisa u SFR Jugoslaviji. Iako je taj prijedlog bio još nedovršen, dobio je bezrezervnu podršku Nastavne komisije i Predsjedništva Saveza geografskih društava Jugoslavije, osim predstavnika SR Hrvatske, u jesen 1983. godine na sjednici u Arandelovcu. Predstavnici SR Hrvatske nisu mogli prihvatiti ponuđenu drugu varijantu prijedloga programa za zajedničku programsku jezgru zemljopisa ocjenjujući je tradicionalističkom u koncepciji, izboru, rasporedu i obradi gradiva. Ukazivano je da je prijedlog toga programa po izboru osnovnih nastavnih sadržaja i njihovom rasporedu gotovo identičan s nastavnim programima zemljopisa koji su bili u primjeni u našim školama u poslijeratnom razdoblju pa čak i prije rata.² Takvim programom teško se može dati pouzdana predodžba i valjana objašnjenja današnjeg svijeta. S takvim učenjem zemljopisa nije zadovoljno društvo a ni učenici. Oni to izražavaju kad god im se pruži prilika, pa i u stalnim redukcijama nastave zemljopisa u školama.

U takvim uvjetima izrađivani su i utvrđivani nastavni planovi i programi zemljopisa u republikama i pokrajinama. U nedostatku donešenih planova i programa i njihove analize prikazat ćemo postojeće stanje zastupljenosti nastave zemljopisa na osnovi primljenih izvještaja od savjetnika za nastavu zemljopisa u zavodima za prosvjetno-pedagošku služ-

bu u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama u proljeće 1985. godine.

U uvrštavanju nastavnog plana zemljopisa iz Zajedničke programske jezgre u nastavne planove zemljopisa po socijalističkim republikama i pokrajinama sve su republike i pokrajine u cijelosti primijenile nastavni plan za osnovnu školu, osim SR Slovenije gdje je još uvijek Spoznavanje društva u V razredu sa 70 sati godišnje, a u VIII razredu zemljopis sa 48 sati godišnje.

U prvom razredu srednjeg usmjerenog obrazovanja nastavni je plan primijenjen u cijelosti, osim u SR Sloveniji i SAP Kosovu za koje nema podataka.

Za drugi razred srednjeg usmjerenog obrazovanja ni u jednoj republici, a niti pokrajini nije izvršeno usklađivanje nastavnih planova s planom u Zajedničkoj programskoj jezgri. Dok je u nastavnom planu Zajedničke programske jezgre predviđeno 2 sata tjedno nastave za zemljopis, samo je u SR Hrvatskoj usvojen nastavni plan s jednim satom nastave zemljopisa u II razredu, a u nacrtima nastavnih planova SR Crne Gore, SR Bosne i Hercegovine i SR Makedonije planirano je također po jedan sat nastave

² Program i metodska uputstva za rad u srednjim školama «Država štamparija Kraljevine Jugoslavije», Beograd, 1936, zemljopis, str. 192-202.

Tabela 2. Primjena zajedničke programske jezgre zemljopisa u planovima i programima zemljopisa socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina

Naziv socijalističke republike sa pokrajinom	Naziv područja	Naziv predmeta i broj sati po razredima u tjednu (godini)						Odnos programskih sadržaja zajedničke programske jezgre i rep./pokr. programa	U kojoj fazi je donošenje novih programa
		Osnovnu školu				Usmj. obr.			
		V	VI	VII	VIII	I	II		
Zajednička progr. jezgra		1	2	2	2	2	2		
SR CRNA GORA						G 2	G 1	Nema izvještaja o usklađivanju programa geografije u osnovnom obraz. Novi nast. program geografije za I i II r. srednje škole načinjen je na osnovi totalnog preuzimanja usvojene zajedničke programske jezgre, s tim da je ista razrađena.	Prijedlog nacrt
SR BOSNA I HERCEGOVINA		G 1 (38)	G 2 (76)	G 2 (76)	G 2 (72)	G 2 (70)	G 1 (35)	Predloženi sadržaji u nacrtu nast. programa geografije usklađeni su sa Zajed. progr. jezgrom u Vr. 90%, VI r. 95%, VII r. 95%, VIII r. 90%, I r. 90%, II r. 95%.	Prijedlog nacrt
SR HRVATSKA	Društveno	Z 1 (35)	Z 2 (70)	Z 2 (70)	Z 2 (70)	Z 2 (68)	Z 1 (34)	Nast. program zemljopisa je usklađen u cijelosti s prvom varijantom Zajed. program. jezgre. Primjena počela 1984/85. šk. god.	Usvojen plan i program 1984. g.
SR MAKEDONIJA		G 1	G 2	G 2	G 2	G 2	G 1	Zajednička programska jezgra je ugrađena u Nacrt novog programa geografije	Prijedlog nacrt
SR SLOVENIJA	Društveno-ekonom.	SD 70	Z 70	Z 66	Z 48			Za program zemljopisa za osn. obr. prihvaća se IV verzija Zajed. progr. jezgre (druga dopunjena varijanta) s isticanjem uvažavanja specifičnosti svakog naroda i narodnosti, te ustavnog položaja u odgovornosti republika i pokrajina. Za srednje škole nisu se vršila usklađivanja jer se smatra da je prethodno potrebno u SFRJ uskladiti sistem odg. obr. od 1. do 5. stupnja	
SR SRBIJA bez pokrajina	Društveno-ekonomsko	G 1	G 2	G 2	G 2	G 2	G 2	Nacrt programa geografije usklađen je s programom druge varijante u Zajed. progr. jezgri. Primjena će početi 1986/87. šk. god.	Prijedlog nacrt
SAP KOSOVO								Nema izvještaja o usklađivanju programa	
SAP VOJVODINA		G 1 (38)	G 2 (74)	G 2 (76)	G 2 (70)	g 2	g 2	Nacrt programa geografije usklađen je s programom geografije u II varijanti Zajedničke programske jezgre.	Prijedlog nacrt

G - geografija
Z - zemljopis
SD - spoznavanje društva

geografije tjedno. U SR Srbiji i SAP Vojvodini nacrtom novog nastavnog plana nije predviđeno izvodenje nastve geografije u II razredu srednjeg usmjerenog obrazovanja ni s jednim satom. Za stanje u srednjem usmjerenom obrazovanju u SR Sloveniji nije bilo podataka, kao ni za osnovno i srednje usmjerenom obrazovanje u SAP Kosovo.

S takvim skraćivanjem nastavnog plana onemogućava se geografiji da svojim sadržajima više doprinese općem obrazovanju, profesionalnom informiranju i društvenom odgoju djece i omladine.

U odgovarajućoj didaktičkoj interpretaciji geografija može predočavati suvremenu prostornu stvarnost u kompleksnom sagledavanju povezanosti prirodne osnove i društvene aktivnosti. Ona je jedini predmet u sistemu odgoja i obrazovanja koji svojim sadržajima može objašnjavati društvenogeografsku stvarnost svijeta i naše zemlje sa stajališta suvremenog značenja i procesa razvoja ako je dobro programirana i izvedena. Zato bi se trebalo zamisliti nad procesom stalnog skraćivanja nastavnog plana zemljopisa i smanjivanja nastavnog programa. Takav pravac kretanja doveo je zemljopis s njegovom funkcijom u odgoju i obrazovanju u nepovoljniji položaj nego što je bio u bivšim školama učenika u privredi. Sve veća vremenska ograničenost u izvođenju nastave ne omogućavaju učenicima stjecanje pouzdanih predodžaba o geografskim pojavama i njihovu značenju u međusobnom odnosu, ne omogućavaju objašnjavanje procesa razvoja i osposobljavanje učenika za izvođenje odgovarajućih zaključaka.

Na kraju bi se moglo zaključiti da će nastava zemljopisa u novim uvjetima moć učenike samo informirati u elementarnom smislu obogaćujući ih odabranim geografskim činjenicama, ali ona nije u stanju da uočava njihovu suštinu, njihovu međusobnu povezanost i uzročnu uvjetovansost u procjeni značaja prostora. Ona neće bit u stanju da razvija uvjerenja i stavove i jače djeluje na odgojne vrijednosti učenika.

Zemljopis i geografi

Još prije tri desetljeća je rečeno da geografi trebaju da odgovore - zašto geografija u odgojno-obrazovnom sistemu ne zauzima odgovarajuće mjesto.³ Već tada je upozoravano na opasnosti tradicionalne deskriptivnosti i pretjerane sistematičnosti u nastavnim programima i nastavnom gradivu zemljopisa obrađivanom u udžbenicima i u neposrednoj nastavi. Nizanjem izdvojenih elemenata ne predočava se geografska cjelina. Herberstovska deskriptivna obrada geografskih sadržaja po ustaljenim shemama teško ustupa mjesto kompleksnom uzročno-posljedičnom predočavanju i objašnjavanju geografske stvarnosti. Nastava zemljopisa još uvijek učenike samo informira o pregledu geografskog inventara s odgovarajućim opisom njihovih obilježja, pa se prema tome i ocjenjuje njeno značenje u sistemu odgoja i obrazovanja i određuje mjesto u skali nastavnih predmeta. Dok su se za stanje prije tridesetak godina uzroci nalazili u neskladu između geografske znanosti i zemljopisa kao nastavnog predmeta, u deskriptivnim udžbenicima, u srednjoškolskom profesorima geografije koji nisu

bili dovoljno pripremljeni za promjene koje je donosio razvitak geografske znanosti,⁴ teško je imenovati uzročnike pogoršanog položaja zemljopisa u sistemu odgoja i obrazovanja u nas danas. Njih je, nesumljivo, mnogo više. Zato će teže biti uočiti prave uzroke i okupiti sve nosioce geografskog obrazovanja djece i omladine, da bi se mogli ponuditi bolji programi, bolji udžbenici i druga nastavna sredstva, da bi u škole dolazili bolje pripremljeni nastavnici za rad s učenicima i da bi oblici i sadržaji u permanentnom usavršavanju nastavnika bili efikasniji. Zemljopis bi morao postati predmet koji će svojim sadržajima predočavati i objašnjavati stanja i promjene u prostoru, pružati učenicima spoznaje o objektima i pojavama, faktorima mijenjanja i osposobljavati ih za ocjenjivanje njihova značenja u odgovarajućoj društvenoj dinamici. Omladinu zaokupljaju problemi koje ona osjeća u svakodnevnom životu. Ona pokazuje interes za ekonomske i političke probleme Svijeta i domovine koji ih potresaju, ona je zabrinuta za perspektivu društvenog života.⁵ U sadašnjoj organizaciji odgojno-obrazovnog sistema to joj u složenoj geografskoj stvarnosti može uspješno pružiti samo geografija. Pa kako, onda, da društvo i učenici ne pokazuju veći interes za nastavu zemljopisa? Očito da je takvih sadržaja premalo, a njihova interpretacija nezadovoljavajuća.

Sagleđavajući našu situaciju u usporedbi s promjenama u drugim zemljama može se vidjeti da sve reforme u nastavnim planovima i programima manje ili više skraćuju nastavne planove i vrše dosta velike promjene u izboru i rasporedu nastavnog gradiva. Značaj regionalne geografije slabi, a raste značenje opće-fizičke i ekonomske geografije, s tim da se fizička geografija sve više obrađuje u funkciji društvenih potreba. Sve se više primjenjuje linearni slijed u rasporedu nastavnog gradiva polazeći od jedinstvenijeg i lakšeg k složenijem i težem.⁶ Dugo održavano tradicionalističko-deskriptivno i inventarsko programiranje i obrada geografskih sadržaja uništilo je ugled geografiji i znatno oslabio njen položaj u sistemima odgoja i obrazovanja pojedinih zemalja.

Na primjeru Savezne Republike Njemačke može se vidjeti da je u toj zemlji pokrenuta inicijativa 1980. godine za donošenje jedinstvenog - bazičnog programa koji bi poslužio za orijentaciju u izradi zemaljskih nastavnih planova i programa zemljopisa u jedanaest njemačkih pokrajina. Tematska područja predviđena u bazičnom programu su za V/VI razred: Zemlja: orijentacija, raditi i opskrbljivati se u agrarnim područjima, raditi i opskrbljivati se u industrijskim područjima, stanovanje i naselja, slobodno vrijeme i prostori odmora i rekreacije, sudjelovanje u prometu i prometni tokovi; za VII razred: Zemlja kao planeta, značenje zonalnog izdvajanja Zemlje za život čovjeka, važnost reljefa za život čovjeka, promjena prirodne sredine pod utjecajem čovjeka i prirodno-geografska raščlanjenost Zemlje; za

3 Roglic, J.: Geografija i geografi u suvremenom odgoju, Geografski horizonti 1-2, Zagreb, 1955, str. 10.

4 Ilesic, S.: Geografska znanost in sola, Šolska pedagogija, 1-2, Ljubljana, 1955, god., str. 10 i 13.

5 Ibid, str. 9.

6 Haubrich, H.: Geographische Erziehung im internationalen Blickfeld, Westermann, Braunschweig, 1982.

VIII razred: Razvoj nekog agrarnog područja u industrijski prostor, strukturne promjene pod utjecajem moderne tehnike i industrijskog načina proizvodnje, gospodarska i socijalnogeografska diferenciranost Zemlje; za IX/X razred: Struktura država različitih društvenih uređenja, globalni odnosi i ovisnost, analiza prostora, planiranje u područjima različitih struktura, prirodna granica gospodarenja, svjetske sile, gospodarski blokovi, industrijske zemlje u razvoju, domovinska regija.⁷

Prijedlog bazičnog programa različito je prihvaćena od zemaljskih vlada pojedinih pokrajina. Tako se prema prijedlogu bazičnog programa nastava geografije treba izvoditi po dva sata tjedno u svim razredima srednje škole. To je provedeno samo u školama Berlina.

U susjednoj Mađarskoj novi se programi u reformi obrazovanja uvode od 1978. do 1986. godine. Geografsko obrazovanje se izvodi u integriranom programu geografije s biologijom u IV i V razredu tri sata tjedno. U IV su razredu nešto više zastupljeni geografski sadržaji, a obrađuje osobine zemljopisne karte – mjerilo i crtanje karata, kretanja Zemlje s posljedicama kretanja. U V razredu programirano je gradivo o orijentaciji na karti i Zemlji, elementi i modifikatori klime i klimatski pojasi, najvažnije pejzažne cjeline Mađarske.

U VI, VII i VIII razredu zemljopis je planiran s dva sata tjedno, s tim da se u VI razredu obrađuju izvanevropski kontinenti, u VII razredu regionalna geografija evropskih zemalja i SSSR-a, a u VIII razredu geografija Mađarske.

U srednjim je školama geografija različito zastupljena. U gimnaziji se geografija izvodi kao fakultativan predmet u I i II razredu, kao i drugi općeobrazovni predmeti. U I razredu se u tri sata tjedno obrađuju sadržaji opće fizičke geografije sa stajališta njihova društvenog značenja s oko 2/3 planiranog vremena. Ostatak vremena je predviđen za obradu tema iz opće-ekonomske geografije.

U II razredu gimnazije programirani su sadržaji iz regionalne geografije. Obraduju se zemlje u razvoju na primjerima iz Latinske Amerike, Bliskog istoka i Indije, postanak, funkcije i djelovanje gospodarskih integracije EZ i SEV. Detaljnije se obrađuje SAD, SSSR, Japan i Kina. Gradivo se obrađuje u polazištu dominantnih sadržaja i problema. To vrijedi i za ekonomsku geografiju Mađarske koja se obrađuje krajem godine s predviđenom trećinom raspoloživog vremena.

U zanatskim i općeobrazovnim srednjim školama za obrazovanje radnika geografija je različito zastupljena. Negdje je zastupljena s dva sata tjedno u jednom razredu, vrlo rijetko u dva razreda s po dva sata tjedno, a najčešće nije uopće zastupljena.⁸

Iako ti primjeri nisu optimistični, valjalo ih je iznijeti da bismo se zamislili i više angažirali za bolje geografsko obrazovanje u nas, za ataktivnije programe i udžbenike zemljopisa, za nastavu koja će više zainteresirati učenike i zadovoljiti njihovu znatiželju za pojave i procese koji se odvijaju u suvremenom svijetu, u našoj zemlji i na prostoru u kojem žive.

Promjene unijete u novi nastavni program zemljopisa u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju koji se primjenjuje u SR Hrvatskoj od 1984.

godine pozitivno se prihvaćaju od prosvjetne javnosti. Sve je više pozitivnih ocjena od nastavnika, a povećava se i interes učenika za nastavne sadržaje zemljopisa u novoj didaktičkoj interpretaciji! Međutim, ostalo je još niz poteškoća koje otežavaju pozitivna nastojanja u stvaranju optimalnih uvjeta za kvalitetnije odgojno-obrazovne rezultate u nastavi zemljopisa. Prvenstveno bi se moralo povećati broj sati u V razredu osnovne škole i II razredu srednjeg usmjerenog obrazovanja s jedan na dva sata tjedno, a u VIII razredu osnovne škole s dva na tri sata nastave tjedno.

Iako su nastavni sadržaji iz osnova općeg zemljopisa programirani u minimalnom opsegu u V razredu, a djelomično prenijeti u VI i u VII razred, uz sva nastojanja vrlo će se teško uspješno obraditi u 35 sati nastave godišnje. Ti sadržaji predstavljaju »abecedu« geografije bez koje se ne može uspješno izvoditi nastava regionalne geografije u starijim razredima. Oni se nigdje u svijetu ne obrađuju s jedan sat tjedno,⁹ bez obzira da li se nastavni sadržaji obrađuju u posebnom predmetu zemljopis ili u zajednici s poviješću ili biologijom.

U vrlo su nepovoljnom položaju i izvođači nastave zemljopisa u II razredu srednjeg usmjerenog obrazovanja. Programirani geografski sadržaji predviđaju na kraju organiziranog geografskog obrazovanja sintetičku obradu svijeta s pregledom suvremene teritorijalno-političke organizacije i društvenogeografskih problema s njihovim uzrocima, prostornim rasporedom i načinom rješavanja u globalnim razmjerima i viđenjem našega položaja u njima. O tako složenim geografskim sadržajima suvremenog svijeta i naše zemlje u njima može se učenike samo informirati u jednom satu nastave tjedno. Učenici s tim nisu zadovoljni. Oni traže kompleksna objašnjenja i u takvim obradama žele i sami više sudjelovati, žele o problemima suvremenog svijeta u nastavi s profesorima i međusobno raspravljati. Omladina traži veću intenzivnost nastave geografije.

Programirani sadržaji zemljopisa u VIII razredu osnovne škole obuhvaćaju obradu Evrope sa SSSR-om kao povezanim prostorom dvaju kontinenata i SFR Jugoslaviju kao evropsku zemlju nesvrstanog svijeta. Prethodno programirani nastavni sadržaji proširivani su i produbljeni na zahtjev provedene javne rasprave o programu. Broj sati u nastavnom planu nije pratio promjene u programu. Složenost i značenje tog gradiva traži povoljnije vrijeme za njegovo usvajanje i razumijevanje. U postojećim uvjetima teško će biti ostvariti postavljene zadatke i gradivo valjano obraditi. Zato ostaje stalan zahtjev – povećati broj sati nastave zemljopisa u VIII razredu.

S novim nastavnim programom otvorio se proces programskog osvježavanja. Na geografima je da ga oplemenjuju i što je moguće uspješnije ostvaruju. Samo boljim geografskim obrazovanjem učenika u školama moći će se utjecati na javno mnijenje da se uvjeti za uspješniju nastavu zemljopisa poboljšavaju.

⁷ Ibid, str. 52–58.

⁸ Ibid, str. 238–240.

⁹ Osnovno obrazovanje i vaspitanje u SFRJ i obavezno obrazovanje u nekim zemljama sveta, Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, Beograd, 1981.

Summary GEOGRAPHY IN CURRICULUMS AND SYLLABUS

Momčilo Mrđenović

In the last two-three years in all six republics and in both autonomous regions of SFRJ new curriculums and syllabus for primary and secondary directed education were brought up, and gradually they are applied in schools. In the whole period after the war curriculums and syllabus for geography were reduced, and the same was done this time, too. In the general education for children and Youth the contribution of geography is permanently reduced. Position of geography in the total education is endangered with the traditionalism in the choice and

schedule of the educational material, with the descriptive elaboration of the geographical factography and also with the great unification of geographical syllabus in republics and regions.

Attempts to develop »Common kernel of geographical syllabus«, as a base for making syllabus in each republic and region, did not show any bigger result.

Representatives of new conceptions and syllabus in SRH differentiate from representatives of the traditional conceptions in other republics and regions.

Geographers of Yugoslavia should show a bigger interest for the problems of the contribution of geography in the total education. They have to be more engaged in searching better program solutions and they must offer higher level of geographical education.

Dane PEJNOVIĆ, Zagreb

RAZLIČITOST NASTAVNIH PLANOVA GEOGRAFIJE NA NAŠIM SVEUČILIŠTIMA I NJIHOVE PRAKTIČNE KONOTACIJE

UVOD

Opadanje ugleda i značenja geografije kao nastavnog predmeta jedno je od osnovnih obilježja suvremenog razvoja naše struke. Krenemo li od činjenice da »u praktičnom životu geografija vrijedi koliko se odrazi u životu globalnog građanina«¹, onda je položaj u nastavi pouzdan pokazatelj njezina ukupnog položaja i društvenog značenja u ovom trenutku.

Iako je takvo stanje i kretanje posljedica općedruštvenih prilika, jer iskustvo pokazuje da se razdoblja bržeg razvoja geografije podudaraju s društvenim progresom a relativno zaostajanje i stagnacija s kriznim razdobljima, glavnog krivca za nepovoljan položaj i daljnje slabljenje ugleda struke ipak trebamo tražiti u vlastitim redovima. Bilo da se radi o kadrovima ili nedovoljnoj suradnji, odnosno koordinaciji strukovnih organizacija, fakulteta i sveučilišta na rješavanju vitalnih pitanja od zajedničkog interesa.

Kako su, i koliko, nezavidnom položaju geografije pridonijeli različiti nastavni planovi na visokoškolskim ustanovama za izobrazbu geografa u Jugoslaviji? To problemsko pitanje nametnulo se već početkom 50-ih godina i o njemu se, posredno ili neposredno, raspravljalo na gotovo svim kasnijim kongresima geografa SFRJ. Prvu detaljniju analizu nastavnih planova geografije na našim fakultetima izvršio je D. Dukić 1964. godine.² Budući da je od tada prošlo više od dva desetljeća, pri čemu su se unutar geografije i »geografskih škola« u nas dogodile brojne promjene, od osobitog je interesa, s obzirom na stanje struke, razmotriti suvremeno stanje na tom području. U tom cilju prikupili smo nastavne planove geografije sa svih matičnih visokoškolskih ustanova u Jugoslaviji, čiji usporedni pregled pruža solidnu osnovu za niz relevantnih analiza i donošenje odgovarajućih zaključaka.

Analiza nastavnih planova

Već površan uvid pokazuje znatne razlike, neusklađenosti i nedostatke u nastavnim planovima, s dalekosežnim posljedicama na struku u cjelini i njezin položaj i značenje u različitim dijelovima zemlje.

a) Ponajprije, to se očituje kroz razlike u ukupnom broju sati, odnosno ukupnom nastavnom fondom geografije (slika 1). Dok napr. student primijenjenog smjera u Skopju godišnje ukupno odsluša 2 274 sati, a student nastavnog smjera tek nešto manje (2 685), u Nikšiću studenti nastavnog smjera godišnje slušaju svega 1 530 sati struke. Najveći broj sati predavanja slušaju studenti u Zagrebu (1 680) a najviše praktikuma, vježbi i smenara održi se na PMF-u u Beogradu (1 225 sati godišnje). Najpovoljniji omjer između predavanja, s jedne, te praktikuma, seminara i vježbi, s druge strane, imaju studenti nepedagoške dvopredmetne geografije u Ljubljani (53,7 : 46,3) dok najnepovoljniju zastupljenost ove dvije osnovne kategorije nastave imaju studenti jednopredmetnog smjera: dipl. geograf u Nikšiću (74,1 : 25,9).

b) Slijedeća bitna razlika među geografskim grupama na našim sveučilištima temelji se na (ne)postojanju smjerova. Činjenica da samo tri, od osam sveučilišnih centara, pored nastavnog, imaju i nena-

¹ Roglić, J., 1974., 58.

² Dukić, D., 1964., 329-339.